

inquam; si ad verbum rem volumus attingere⁵⁵, neminem statu detrusum⁵⁶, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

Dejectus vero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? Potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo modo potest, dejectus esse quisquam, non modo qui tactus non sit, sed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdicitum putamus eorum esse causa compositum, qui se præcipitatos ex locis superioribus dicent? eos enim vere possumus dicere esse dejectos.

XVIII. An non, cum voluntas, & consilium, & sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, & causam, & utilitatem communem non relinquere solum, sed etiam prodere? An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quæ dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus sit verbis, cum ea res, cujus causa verba quæsitæ sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatus-consultum, quod magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum, quæ judicia, aut stipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli potest, si ad verba rem desistere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus?

Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non coherabit, si verba inter nos aucupabimur. Denique imperium domesticum nullum erit, si servilis hoc nostris conceferimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit unicuique vestrum aliud alii in omnibus genere exemplum, quod testimonio

⁵⁵ Si ad verbum rem volumus attingere] manus. Abstringere, magis placeret, ut Ver. VI. Quis hic est, qui ad statum adstrictus est. Hoto-

⁵⁶ Statu detrusum] Muretus legebat, neminem statum detrusum, Grævius.

monio sit, non ex verbis aptum pendere jus, sed verba servire hominum consiliis & auctoritatibus?

Ornate & copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante, quam nos in forum venimus, iudicio centumvirali hanc sententiam defendit, & facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M. Curius⁵⁷, qui heres institutus esset ita, mortuo postumo filio, cum filius non modo non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas. Quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur. Quia non potest: verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.

XIX. Lex usum, & auctoritatem fundi⁵⁸ jubet esse biennium. At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via sit immunita, jubet, qua velit, agere jumentum. Potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita⁵⁹, agere, si velit, jumentum per M. Scarii

⁵⁷ M. Curius] De cujus causa vide lib. I. de Orat. cap. 39.

⁵⁸ Usum, & auctoritatem fundi] Perperam sane, ut jam viderunt docti viri. Romanus, scribitur sine copula, idque ratio evincit. Nam hic est ordo verborum hujus legis: *Usus fundi biennium auctoritas est.* hoc est, usus seu usura fundi per biennium parit jus possessionis legitime. Usus non est ufucapio, ut alibi nonnunquam, sed ipsa utendi facultas & potestas. Ciceroni aliter usura dicitur, ut in Tusculan. l. 39. *Natura dedit usuram vite, tanquam pecunia, nulla præstituta die. Usus biennium est venies per biennium, si quis utitur fundo duos annos, ut in VII. ad Famil. Annos multos nihil aliud commentaris: per annos multos. Et ad Attic. VIII. 14. Neque Roma quicquam auditur novi, nec in his locis, quæ a Brundisio absumt propius, quam tu, biduum, aut triduum. An non omnium est in ore, annos tres; biennium absumt? Vides igitur concidere emendationem Hotomani, explicationem Fabri & Passeratii, qui retinent concedendi particulam. Auctoritas est evictio,*

sive potius id quod actionem parit, pro evictione, ut erudite docuit Salmastius de usuris, & dein ipsa actio evictio, denique quod acquiritur actione illa jus possessionis: id hæc male negat Salmastius in loco laudato. Hæc pluribus confirmarem, nisi esset res liquida. Clarissime quoque patet, *biennium* pertinere ad *usum*, non ad auctoritatem, ex iis, quæ apud Ciceronem in Topicis hæc verba, *quoniam usus auctoritas fundi biennium est*, sequuntur, & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est usus, hoc est, mobilium, quibus annum tantum sumus usi, auctoritas est. *Grævius.*

⁵⁹ Si via sit in Brutiis immunita] Brutiis, Italie populi, ad fretum Siculum sitis. Tusculana vero oppidum proxime urbem: atque, ut Strabo scribit, in ipsius urbis conspectu. Eius ager Tusculanus: in quo Romani cives villas habebant amenissimas. In his M. Scarius, M. Cicero, Q. Hortensius, L. Lucullus, & alii quam multi. Porro autem qui viam, hoc est, servitutem debet, munire viam debet, muniramque & paratam præbere. Quod si non fecerit, tum ei, cui servitus debetur, lex XII. tabular. potestatem

Scauri Tusculanum. Actio est in auctorem presentem his verbis, *Quandoquidem te in iure* ⁶⁰ *conspicio*. Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset ⁶¹, si tam vere homines verba confestarentur, ut rem, cujus causa verba sunt, non considerarent. Testamento si recitatus heres esset pupillus Cornelius ⁶², et isque jam annos xx haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certo scio. Verum, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longius aberret oratio: hoc ipsum interdictum, de quo agitur, consideremus. Intellegitis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti, & callidi volumus esse, amissuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus*. Si me villicus tuus solus dejecisset: non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte igitur diceret te restituisse. ⁶³ quippe? Quid enim facilius est, quam probari iis, qui Latine sciunt, in uno servulo familia nomen non valere? Si vero ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te esse dejectum. Neque dubium est, quin, si ad rem

rem facit, qua velit jumentum, quod vehiculum trahit, agere. Sensus ergo est aperitissimus: Si verba, inquit, sequeremur, quæ potestatem faciunt, ut qua velit is cui servitus debetur, si via ubi illa debetur immunita est, jumentum agat: agere liceret vel per amonissimum quemvis agrum, qualis est ager M. Scauri: quam ille gravissimam contumeliam sibi factam interpretaretur, cum agro illo suo nihil neque jucundius neque suavius quicquam habeat. Cum autem id lex dicit, de ejus solius agro sentit, qui servitum via debebat, quam non muniverat, *Horomans*.

⁶⁰ *In iure*] Jus pro loco ubi jus dicitur. *Unde in ius vocare*. Passerat.

⁶¹ *Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset*] Quod cæcus in iure non posset conspici aduersarium. *Idem*.

⁶² *Pupillus Cornelius*] Cum testamenti scripti tempore pupillus esset, adeunda hereditatis tempore pubes esset. *Horomans*.

⁶³ *Recte igitur diceret te restituisse?*] No-

tenus locus, cui similes sunt alii quam multi: ex quibus verum esse intelligitur, quod antea diximus, spontionis verbis, quibus quis *restituisse se dicit*, non factum ipsum comprehendit: hoc est, non facto ipso ac revera dicere sponsem se restituisse. Quippe qui nullo modo restituerit. Nam hoc ipso in loco qui restituisse se dicit, non restituit. Et si hoc aliis verbis esseret, sic diceret, *Restituere non debet: quippe qui non dejecerit*. Sed quod magistratus imperio parere civem necesse est, uti hac illi oratione non licet: *Non restituam, aut restituere non debet*. Quæ circa restituisse se contendit, id est, magistratus elicto atque imperio morem gessisse; sed sub ea tamen conditione, qua & restituere jubebat. Jubebat autem restituere, si dejecisset. Non dejecerat, quare magistratus imperio paruerat: & hoc modo restituerat. Similis locus infra, *Si globis aliquem dejeceris, iussusque sis quem hominibus armatis dejeceris, restituere: restituisse se dices?* *Horomans*.

rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus; quin unus homo, familia non sit. Verbum certe, hoc non modo postulat, sed etiam cogit. At vero ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium & auctoritas, respuat hanc defensionem; & pro nihilo putet.

XX. Quid ergo? isti homines Latine non loquuntur? immo vero tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem: cum sibi hoc proposuerint, ut, si me tu dejeceris, si tuorum quispiam, si servorum, si amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familia nomine. De liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appelletur: non quo omnes sint, aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant; sed quia in hac re, cognita sententia interdicti, verba subtiliter experiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit: absitve reipublicæ causa, quasi quidam pene dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem vim habet æquitatis ratio; ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nomen. Tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus negotio, quam si procurator dejecerit: non quo omnes sint procuratores, qui aliquid nostri negotii gerunt; sed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quam si familia dejecerit universon: non quo idem sit servulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæratur, sed quæ res agatur. Etiam ut jam longius a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni ac mercenarii: tamen & ipsi tuæ familiae & genere, & nomine continebuntur.

Tom. IV.

I i i i

XXI. Per-

XXI. Perge porro hoc idem interdictum sequi : *Hominibus coactis*. Neminem coegeris : ipsi convenerint sua sponte . Certe cogit is , qui congregat homines , & convocat . Coacti sunt ii , qui ab aliquo sunt unum in locum congregati . Si non modo convocati non sunt , sed ne convenerint quidem : sed ii modo fuerunt , qui etiam antea , non , vis ut fieret , verum colendi , aut pacendi causa , esse in agro consueverant : defendes , homines coactos non fuisse : & verbo quidem superabis , me ipso iudice : re autem , ne confites quidem ullo iudice . Vim enim multitudinis restitui voluerunt , non solum convocata multitudinis : sed , quia plerumque , ubi multitudinem opus est , homines cogi solent , ideo de coactis compositum interdictum est : quod , etiam si verbo differre videbitur , re tamen erit unum , & omnibus in causis idem valebit , in quibus perspicitur una , atque eadem causa æquitatis .

Armativæ. Quid dicemus ? armatos , si Latine loqui volumus , quos appellare vere possumus ? opinor eos , qui scutis telisque parati , ornatique sunt . Quid igitur ? si glebis , aut saxis , aut fustibus aliquem de fundo præcipitem egeris ; iustusque sis , quem hominibus armatis deieceris , restituere : restituisse te dices ? Verba si valent : si causa non ratione , sed vocibus ponderantur : me auctore dicito . Vinces profecto , non fuisse armatos eos , qui saxa jacerent , quæ de terra ipsi tollerent : non esse arma cæspites , neque glebas : non fuisse armatos eos , qui prætereuntes ramum defringerent arboris : arma esse suis nominibus , alia ad regendum , alia ad nocendum : quæ qui non habuerint , eos inermes fuisse vinces .

Verum si quidem erit armorum iudicium : tum ista dicito . Juris iudicium cum erit , & æquitatis : cave in ista tam frigida , tam jejuna calumnia delitescas . Non enim reperies quemquam iudicem , aut recuperatorem , qui , tanquam si arma militis inspicienda sint , ita probet armatum : sed perinde valebit , quasi ornatissimi fuerint , si reperientur ita parati fuisse , ut vim vitæ , aut corpori potuerint asferre .

XXII. Atque , ut magis intelligas , quam verba nihil valeant : Si tu solus , aut quisvis unus cum scuto , cum gladio

impetum in me fecisses , atque ego ita dejectus essem : aude- resne dicere , interdictum esse de armatis hominibus : hic autem hominem armatum unum fuisse ? Non , opinor , tam impudens esses . Atqui vide , ne multo nunc sis impudentior . Nam tum quidem omnes mortales implorare posses , quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviscerentur : quod inermes armati iudicarentur : quod , cum interdictum esset de pluribus , commissa res esset ab uno ; unus homo plures esse homines iudicarentur .

Verum in his causis non verba veniunt in iudicium , sed ea res , cujus causa verba hæc in interdictum coniecta sunt . Vim , quæ ad caput & ad vitam pertinet , restitui sine ulla exceptione voluerunt . Ea fit plerumque per homines coactos , armatosque : quæ si alio consilio , eodem periculo facta sit ; eodem jure esse voluerunt . Non enim major est injuria , si tua familia , quam si tuus villicus : non , si tui servi , quam si alieni , ac mercenarii : non , si tuus procurator , quam si vicinus , aut libertus tuus : non , si coactis hominibus , quam si voluntariis , aut etiam assiduus , ac domesticis : non , si armatis , quam si inermibus , qui vim haberent armorum ad nocendum : non , si pluribus , quam si uno armato . Quibus enim rebus plerumque vis fit , ejusmodi hæc res appellantur interdicto . Si per alias res eadem facta vis est : ea , tametsi verbis interdicti non concluditur , tamen sententia juris , atque auctoritate retinetur .

XXIII. Venio nunc ad illud tûm : *Non dejeci , si non sivi accedere* . Puto te ipsum , Piso , perspicere , quanto ista sit angustior , iniquiorque defensio , quam si illa uterere : *Non fuerunt armati : cum fustibus & saxis venerunt* . Si mehercule mihi , non copioso homini ad dicendum , optio detur , utrum malim defendere , non esse dejectum eum , cui vi & armis ingredienti sit occursum ; an , armatos non fuisse eos , qui sine scutis , ac sine ferro fuerint : omnino ad probandum utramque rem videam infirmam , nugatoriamque esse : ad dicendum autem , in altera videam mihi aliquid reperire posse , non fuisse armatos eos , qui neque ferri quidquam , neque

scutum ullum habuerint : hic vero hancam , si mihi defendendum sit , eum qui pulsus , fugatusque sit , non esse dejectum .

Atque illud in tota defensione tua mihi maxime mirum videbatur , te dicere , juris-consultorum auctoritati obtemperari non oportere . Quod ego , tamen non nunc primum , neque in hac causa solum audio , tamen admodum mirabar , abs te quam ob rem diceretur . Nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt , cum se in causa putant habere æquum & bonum , quod defendant . Si contra verbis & literis , & (ut dici solet) summo jure contenditur : solent ejusmodi iniquitati , & boni , & æqui nomen , dignitatemque opponere . Tum illud , quod dicitur ⁶⁴ , *Sive , nive* , irident : tum aucupia verborum , & literarum tendiculas in invidiam vocant : tum vociferantur , ex æquo & bono , non ex callido , versutoque jure rem judicari oportere ; scriptum sequi , calumniatoris esse : boni judicis , voluntatem scriptoris , auctoritatemque defendere .

In ista vero causa , cum tu sis is , qui te verbo , literaque defendas : cum tuæ sint hæ partes ⁶⁵ , Unde dejectus es ? an inde , quo prohibitus es accedere ? ejectus es , non dejectus . Cum tua sit hæ oratio , Fateor , me homines coegisse : fateor , armasse : fateor , tibi mortem esse minitatum : fateor , hoc interdicto prætoris vindicari , si voluntas & æquitas valeat : sed ego invenio in interdicto verbum unum , ubi delictam : non dejeci te ex eo loco , quem in locum prohibui ne venires .

XXIV. In ista defensione accusas eos , qui consuluntur , quod æquitatis censeant rationem , non verbi , haberi oportere . Et hoc

⁶⁴ Quod dicitur , sive , nive , irident] Hæc est lectio Palli duorum , item aliorum nisi ut dudum innotuerunt Hotomanus , Manutius , sed neuter sese inde expedit : fecit Gulielmius ; dudumque prodidit ad Afianariam Plauti cap. 9. Nive scriptum pro Nive , æquitas , ut mille locis in Pandect. Florent. Respicit autem ad formulam sponsonum , quarum initium , si , sive , ni , nive . Quod infinitis exemplis palam fecit Barnabas ille Brissonius lib. 5. de Formulæ ; qui consu-

latur . Gruterus . Acute Gulielmius verum vidit . Sed cur retinetur antiqua scriptio corrupta nive , pro nive ? Gra. ⁶⁵ Cum tuæ sint hæ partes] Partes dicuntur personarum , quæ comedias agunt : ad quas hoc loco alludit . Et paulo post idem dicit aliis verbis : Cum tuæ sit hæ oratio . Nam unde dejectus es , A. I. Q. P. E. A. E. N. dejectus : verba sunt Eburii . Gallicæ similit metaphora dicimus , le role que vous jouez . Hotomanus .

hoc loco Scævola dixisti causam apud centumviros non tenuisse : quem ego antea commemoravi , quod idem faceret , quod tu nunc , (tamen ille in aliqua causa faciebat , tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendit , quia verbis oppugnare æquitatem videbatur . Cum id miror , te hoc in hac re , alieno tempore , & contra , quam ista causa postulasset , defendisse ; tum illud vulgo in judiciis , & nonnunquam ab ingeniosis hominibus defendi , mihi mirum videri solet , nec juris-consultis concedi , nec jus civile in causis semper valere oportere .

Nam qui hoc disputant , si id dicunt , non recte aliquid statuere eos , qui consuluntur : non hoc debent dicere , juri civili , sed hominibus stultis , obtemperari non oportere . Sin illos recte respondere concedunt , & aliter judicari dicunt oportere , male judicari oportere dicunt . Neque enim fieri potest , ut aliud judicari de jure , aliud responderi oporteat ; nec ut quisquam juris numeretur peritus , qui id statuat esse jus , quod non oporteat judicari .

At est aliquando contra judicatum . Primum utrum recte , an perperam ? Si recte : id fuit jus , quod judicatum est . Sin aliter : non dubium est , utrum judices , an jurisconsulti vituperandi sint . Deinde si de jure vario ⁶⁶ quippiam judicatum est : non potius contra juris-consultos statuunt , si aliter pronuntiatum est , ac Mucio placuit , quam ex eorum auctoritate , si , ut Manilius statuerat , sic est judicatum . Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit , ut contra juris-consultos diceret : sed ut hoc doceret , illud , quod Scævola defendebat , non esse juris : & in eam rem non solum rationes afferret , sed etiam Q. Mucio , focero suo , multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur .

XXV. Nam qui jus civile contemnendum putat , is vincula revellit non modo judiciorum , sed etiam utilitatis , vitæque communis . Qui autem interpretes juris vituperat : si imperitos juris esse dicit ; de hominibus , non de jure civili detrahit .

⁶⁶ De jure vario] Seu controverfo , cum pro utraque parte sentit aliquis jurisconsultus . Ferrugi.

trahit. Sin peritis non putat esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profecto necesse est: nihil esse in civitate tam diligenter, quam jus civile, retinendum. Etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum; aut quid alienum sit: nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.

Itaque in cæteris controversiis atque judiciis, cum queritur, aliquid factum, necne sit: verum, an falsum profertur: & fictus testis subornari solet, & imponi falsæ tabulæ⁶⁷: nonnunquam, honesto ac probabili nomine, bono viro, iudici, error objici: improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam judicavit, aut tabulas fecutus esse videatur. In jure nihil est ejusmodi, Recuperatores. Non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, qua denique dignum proferat⁶⁸, non habet.

Illud enim potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso: Judica hoc factum esse, aut nunquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comproba tabulas. Hoc non potest: cui filius agnatus sit⁶⁹, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore⁷⁰ promiserit, deberi. Non est aditus ad hujusmodi res, neque potentiæ cuiusquam, neque gratiæ. Denique, quo majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpti iudex in ejusmodi causa potest. Ille vester testis, qui

austus

⁶⁷ Imponi falsæ tabulæ] Sic omnes scripti & impressi: haud scio tamen an non potius interponi scriptum fuerit. Præsertim cum ab hoc in illud facilis sit lapsus. Hor.

⁶⁸ Quæ denique dignum proferat] Hæc significavit verba, ne tantillum quidem habere quod molliatur, aut agere possit. Nam dignum proferre, esse ferre, porrigere, dicitur de actione minima, ut patet ex loco illo III. de Fidei. Chrysepus ne dignum quidem ejus causa porrigendum dicitur. Grav.

⁶⁹ Cui filius agnatus sit] Cui testatori uatus est filius post mortem, nec exhereda-

tus nominatim, ejus testamentum est vitiatum & irritum. Agnata dicuntur quæ præter spem aut post mortem nascuntur. Rumpitur autem testamentum, cum permanente in suo statu testatore casu aliquo evertitur, l. 2. §. de Instr. rupto, ut agnitione postumi, adoptione vel arrogatione filii & filie. Justin. in Instit. & Idor. lib. v. cap. 24. Passerarius.

⁷⁰ Sine tutore auctore] Mulier ita erat sub tutoribus, ut nihil, quod illa promississet infelicis tutoribus, ratum esset. Orat. pro Flacco, & pro Marcia. Ferrarius.

austus est dicere, Fecisse videri eum, de quo ne cuius rei argueatur quidem, scire potuisset, ipse nunquam auderet judicare; deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, Recuperatores!

XXVI. Quod enim est jus civile? quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit. Quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ cum omnia tua jure mancipii sint, ea possint retinere⁷¹? si parum sit communitum jus? si civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissime descripta a majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique vestrum in iisdem bonis, a jure, & a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. Nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non potest. Fundus a patre relinqui potest: at ulucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquatur, sed a legibus. Aquæductus⁷², haustus, iter, a-

ctus

⁷¹ Quæ cum omnia tua jure mancipii sint, ea possint retinere?] Hotomanus corrigi, ut ipse fatetur, contra omnium librorum auctoritatem, & legit, Quæ tua communi jure mancipii sint. Lambinus item & Sigonius recedunt longe a scriptura librorum. Ego in loco tam indigniter depravato literas, V, & A, tantum video frustra ob similitudinem, ut fieri sæpe jam dixi, repetitas. De reliquo literis eisdem sententia verissima lego, Quæ communita jure mancipii sint, ea possint retinere? Addit ratione subjicienda, Si parum sit communitum jus. In qua iteratione ejusdem verbi, & venustatem quaerit orationi, & gravius argumentum duxit ea causa, id est, ex ipso jure; quod si parum

communitum est, illa, quorum id efficiens est, qui poterant satis esse communita? Hoc idem dicit paulo post sic, Non solum quod hæc jure civili septa sunt. Et in oratione pro Domo sua, Nullam domum aliam æque esse privato & publico jure muniam. Faber. De rebus mancipii vult imprimis Salmastium de usuris cap. 7. Mihi valde suspensa sunt illa verba, cum omnia tua; ne a mala manu ingratias Ciceronis adiecit. Ea si tollas, erunt omnia liquidiora, cum nunc nescio quid nubili illa obfuscet. Grævius.

⁷² Aquæductus (separatim) haustus, iter] Harum servitutum explicationem imperiti juris cognoscunt ex libro Pandect. 8. vel Instit. 11. Hotomanus.

Etus ⁷³, a patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili sumitur. Quapropter non minus diligenter ea, quae a majoribus accepistis, publica patrimonia juris ⁷⁴, quam privata rei vestra retinere debetis: non solum quod hæc jure civili septa sunt; sed etiam quod patrimonium unius in commodo dimittitur: jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis.

XXVII. In hac ipsa causa, Recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, defectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsam, fugatumque esse constat: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in præsentia non restituetur: nihil amplius. Populi Romani causa, civitatis jus, bona, fortuna, possessionesque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc præscribetur: qui-cum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modo dejeceris in prædium, restituas oportebit. Sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repereris, fugaris, * averteris, non restitues. Tum statueris vim in cade solum, non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim non esse factam: injuriarum delictum esse ⁷⁵, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, ubi vestigium impresserit, dejici neminem posse. Juris retinere sententiam, & æquitatem plurimum valere oportere; an verbo ac litera jus omne torqueri, vos statuite, Recuperatores, utrum utilius esse videatur.

Hoc loco percommode accidit, quod non adest is, qui paulo ante affuit, & adeste nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius. Nam ipso præsentem, de virtu-

⁷³ *Atus*] Genus servitutis in prædiis rusticis, cum vicino per fundum vicini agere jumentum licet. Hinc Modestinus: *iter est, quo quis pedes, aut eques commeari potest: actus vero, ubi & armenta trajicere, & vehiculum ducere liceat.* Ferrar.

⁷⁴ *Publica patrimonia juris*] Jura universi populo data. Passer.

* *Lamb. averteris: restitueri non debetis. Si vos hoc statueritis: statuetur, vim esse in cade solum, non etiam in animo, & libidino: nisi cruor appareat, vim non esse factam,*

sed injuriam tantum, ei, qui prohibitus sit: nisi ex eo loco, &c.

⁷⁵ *Injuriarum delictum esse*] In libris impressis Victorii, pro injuriarum delictum esse, erat in iure parum delictum esse. In locum T litteræ successerat L, quam similis, alibi dictum est: deinde ex E, factum est I, mutatione item admodum levi. Sic ergo scripserat Cicero, *In iure parum delictum esse, qui prohibitus sit.* Hic autem, & tot aliis in locis, *delictum esse idem ac delictum* videtur. Faber.

te ejus & prudentia timidius dicerem, quod & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris a præsentis laude tardaret. Cujus auctoritati ⁷⁶ dictum est ab illa causa concedi nimium non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiat ⁷⁷, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, nunquam ejus auctoritatem nimium valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexerit: qui juris civilis rationem nunquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositamque præbuerit: qui ita justus & bonus vir est, ut natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quadam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum esse ingenium, ita prompta fides, ut quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. Quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem vestra ⁷⁸ defensionis esse dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelleris; nostrum nominatis ⁷⁹. Verumtamen quid ait iste noster auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, convenit ⁸⁰.

Tom. IV.

K k k k

XXVIII.

⁷⁶ *Cujus auctoritati*] Cujus dignitati, & Aquilium & suam, & Cæcine auctorem appellat. Fuerant autem prætermissa verba aliquot a scriptore librario: quæ nos restituiimus, vestigia scripturæ veteris perfecti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti. *Lambinus.*

⁷⁷ *Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiatis, &c.*] Miror hoc non esse correctum, quod ut est, efficeret sententiam plane contrariam: & tamen sic est etiam in libris, quos Hotomanus sequitur: ac non in Victorianis fuerat hic prætermissa particula *non*; sic est enim recte in illis. *Non vereor de tali viro, ne, &c.* Faber. Et hic quoque imprudens nos decepit Gruteri exemplum.

⁷⁸ *Vestra*] Victorii editio, *nostra*: sed repugnantibus cæteris.

⁷⁹ *Illud autem miror cur vos, quem aliquid contra me sentire prædicatis, eum pro me sentire dicatis, cur quem auctorem meum appelleris, vestrum nominatis*] Sententia hujus loci sic restitui facilis & plana est. Ostendit enim M. Tullius adversarios pugnantia loqui, cum dicunt, C. Aquilium contra

Cæcinam, & pro Cæcina sentire: cum C. Aquilium & suam, & Cæcine auctorem appellat. Fuerant autem prætermissa verba aliquot a scriptore librario: quæ nos restituiimus, vestigia scripturæ veteris perfecti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti. *Lambinus.*

⁸⁰ *Omnibus, quidquid verbis actum pronuntiatumque sit, convenit*] Deest quiddam; ut tamen sensum conicere possimus; hoc enim dixisse videtur. *Placet, inquit, hoc omnibus: (& subaudi consultis)* Quibus quidque verbis actum pronuntiatumque sit; spectari convenit. Nisi forte quibus pro omnibus sit reponendum. Et hoc est, quod dicit infra, *Id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari quo consilio & qua sententia, non quibus quidque verbis esset actum.* Hinc autem illius objectioni sic respondet; *Ego in istum numerum consultorum, qui scilicet hoc respiciunt, non ascribam, opinor, illum, qui tam*

XXVIII. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, quo nos auctore rem istam agere, & defensionem causæ constituere vos dicitis. Qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem & sententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: a verbo autem posse recedi non arbitrabatur. Cum exemplis uteris multis, etiam illa materia æquitatis⁸¹; ab verbo & ab scripto, plurimis sæpe in rebus, jus, & æqui, bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, æquitatisque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. Nam verba ipsa sponsonis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quoniam, inquam, modo? Quia certe, inquit, dejectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Ebutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponsonem.

Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris, & æquitatis, & non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari, quo consilio, & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quam recularo. Nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi fatis, aut caveri, aut excipi possit,

diffimili ratione usus est: & mox Aquilli refponsum subiicit, qui rem & sententiam interdicti cum Cæcina facere dicebat. Conjecturam adjuvat locus infra, Quis non quibus quidque verbis dicatur, quæritur, sed que res agatur. Hotom. In alia omnia iuit M. Ant.

Ferratius. Sic enim legit, ac distinxit: Omnibus quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit. Corcori ego... non neminem &c. Et Materia æquitatis I Materia hic de loco communi capitur. Infra vocabit campum, c. 29. Passer.

fit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

XXIX. Quoniam fatis recusavi: venio jam quo vocas. Quæro abs te, sinne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim prætor, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui iussit, sed eo, unde dejectus essem; sum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad istum fundum: sum de via: sum certe alicunde, sive de privato, sive de publico. Eo restitui sum iussus. Restituisse te dixisti. Nego me ex decreto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro, defensionis tua conficiatur, necesse est.

Si ad interdicti sententiam confugis, &, de quo fundo a-tum sit tum, cum Ebutius restituere iubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, præsidisque versaris. Mea est ista defensionis: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor, cum majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui deiecerit, in iudicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit injectum.

Istum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, campo æquitatis ad istas verborum angustias, & ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere. Non dejeci, sed ejeci. Peracatum hoc tibi videtur. Hic est mucro defensionis tuæ. In eum ipsum causam tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero: Si non sum ex eo loco dejectus, quo prohibitus sum accedere, at ex eo sum dejectus, quo accessi, unde fugi. Si prætor non distinxit locum, quo me restitui iuberet, & restitui iussit: non sum ex decreto restitutus.

Velim, Recuperatores, hoc totum, si vobis veritatis, quam mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis primum alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse

me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensione retulisse; me posse pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quari oportere, quibus verbis prator interdixit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te vero nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere.

XXX. Veruntamen eequid mihi responderetur ad illud, quod antea dixi, non solum re & sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quaeso, Recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere. Non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quae interdictum pertineret: unum, si qui ex loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quo veniret, vi dejectus esset: & horum utrumque, neque praeerea quidquam, potest accidere, Recuperatores.

Id adeo, si placet, considerate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. Si qui mihi praesto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad haec duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utraque res, invenerunt: ut, si ex fundo, si ex fundo dejectus essem, uno, atque eodem interdicto restituerer, Unde⁸². Hoc verbum, Unde, utrumque declarat: & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe? Unde dejecisti? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas, & ex quo, & a quo loco. Cum autem eo restitui jubet, ita jubet: ut, si Galli a majoribus nostris postularent, ut eo restituerentur, unde dejecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent: non,

⁸² Unde vi] Typographi illud est. E. * Lambin. Unde dejecti Panti? ab urbe. menda, Unde tu.

non, opinor, eos in cuniculum⁸³, qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. Hoc enim intelligitur. Unde tu dejecisti, sive ex quo loco, sive a quo loco. Eo restitutus. Hoc jam simplex est, in eum locum restitutus: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo dejectus est. Ut si qui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito rejectus optaret, ut, cum esset a patria dejectus, eo restitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam vim verborum necessario similitudine rerum aucupamur, qui postulat, ut, a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restitatur⁸⁴.

XXXI. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meae) si quis te ex aedibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequerere. Quid? si quis jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Cum igitur prator interdixerit, unde dejectus es, ut eo restituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretaberis: cum illud verbum, unde, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis iustus: tam te in aedes tuas restitui oportere, si e vestibulo, quam si ex interiore aedium parte dejectus sis.

Ut vero jam, Recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem, sive verba spectare vultis, quin secundum nos judicetis, exoritur hic jam, obrutus rebus omnibus & perditis, illa defensio,

⁸³ Eos in cuniculum] Cuniculum egisse Gallos in Capitolium iterum Philip. III. significat his verbis: Adesse in Capitolio iussi; quod in templum ipse nescio qua, per Gallorum cuniculum ascendit. Ea tamen de remissus, quod sciam, alius scriptor commemoravit. Haec. Hinc Jac. Gronov. ad Liv. lib. v. conjicit Ciceronem scripsisse colliculum, pro cuniculum. Graevius. Nilil erat cur mutaram veller hanc vocem Gronovius. In cuniculi vocabulo est significatio aditus occulti, qualis fuit is, quo aggressi erant Galli. T. Livius, I. 47. Oliv.

⁸⁴ Qui postulat, etc.] Alii aliter. Graevius autem ex iustis. Qui postulat, ut a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restitatur, hoc postulat, ut in eum ipsam locum restitatur.

fit, tum de jecti posse, qui non possideat: qui non possideat, nullo modo posse. Itaque, si ego sim a tuis ædibus dejectus, restitui non oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quam multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primum illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quod negabas quemquam dejecti posse, nisi qui in eo loco fuerit⁸⁵. Nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, dejecti posse concedis⁸⁶. Cur ergo⁸⁷ aut in illud quotidianum interdictum, *Unde ille me vi dejecit*, additur, *cum ego possiderem*: si dejecti nemo potest, qui non possidet: aut in hoc interdictum, *De hominibus armatis*, non additur, si oportet quæri, possederit, necne? Negas dejecti, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis coactiue hominibus dejectus quisquam sit, eum, qui fateatur se dejecisse, vincere a sponcione, si ostendat, eum non possedisse. Negas dejecti, nisi qui possideat. Ostendo ex hoc interdicto, *De armatis hominibus*, qui possit ostendere⁸⁸ non possedisse eum, qui dejectus sit, condemnari tamen sponcioni necesse esse, si fateatur esse dejectum.

XXXII. Dupliciter homines dejectiuntur: aut sine coactis, armatiue hominibus, aut per ejusmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo^b de juncta interdicta sunt. In illa

vi

⁸⁵ Quod negabat quemquam dejecti posse, nisi qui in eo loco esset. Non hoc præcise Piso negabat, quod plane frigidum ac nugatorium fuisse, sed hoc defendebat, si in fundum Cæcina ingressus postea vi armatis hominibus dejectus esset: hoc quidem illum uti potuisse interdicto; quia vero tantum prohibuit est ingredi, dejectum nullo modo fuisse, id quod sine controversia verum est. *Horatianus*.

⁸⁶ Dejecti posse concedis. Sensus est: Antea semper negavit Ebutius dejectum Cæcinam ex fundo Fulciniano, quod in eo non fuisset: nunc hoc dicit; dejectum tantum qui possidet. Cui Cicero sic refert: Possessio duplex est: aut animi scilicet; aut corporis. Absens enim corpore, animo tamen retinere possessionem potest. Finge nunc ejus, qui animo tantum possidebat, familiam dejectam esse: si nemo potest dejecti, nisi qui in loco est, dejectus non dicitur: itaque sentire antea videbatur Ebutius. Sin dejectiur quicumque possidet, ut modo defendit:

dejectum quoque hunc dici necesse est: quare pugnantia loquitur Ebutius. Sed huic calumnia facillime responderetur. Nam que antea dixit Ebutius, de eo qui non possidet intelligenda sunt. Si quis enim quamvis non possideret, eum tamen in loco esse, decreto vi armatis hominibus dejectus est, decreto prætoris restitendus est. *Idem*.

⁸⁷ Cur ergo. Summa hæc est: Hoc interdictum datur ei, qui armatis hominibus depulsum est, quamvis non possideat; ergo etiam is, qui non possidet, dejectus dicitur. Sed facile responderi poterat, tenere saltem eum debuisset, qui dejectus dicitur, si non possideret: id est, in loco esse debuisset: alioqui dejectum eum non dici posse. *Idem*.

⁸⁸ Qui possit ostendere. Id est, eum qui vi arma dejecti, etiam si probare possit se possedisse, tamen propter odium armorum condemnari. *Horatius*.

^b Vid. Man. Grut. de iuncta

vi quotidiana⁸⁹ non satis est posse docere se dejectum, nisi ostendere possit, cum possideret, tum dejectum. Ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec vi, nec clam, nec precario⁹⁰ possederit. Itaque is, qui se restituisset dixit, magna voce sæpe confiteri solet, si vi dejecisse: verum illud addit, Non possidebat: vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponcione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clam, aut precario possedisse.

Videtisne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc vero, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad eadem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis plane de sponcione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter hæc interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum: Cum A. Cæcina possederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si esset additum: de eo quæri oporteret. Additum non est: tamen oportebit?

Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. Possedit enim Cæcina, Recuperatores: & id, tamen extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minus hominem ipsum, quam jus commune defensum velitis. Cæcenniam^a possedisse⁹¹ per colonum

⁸⁹ In illa vi quotidiana. Vin quotidiana appellat, quam supra multis in locis, Quæ moribus fr, & dejectionem, vel deductionem moribus, vel que ex conventu fit, nominavit. Gellius civilem & scholasticam, ex festuca, opinor, qua in consuetudine utebantur, appellat. *Idem*.

⁹⁰ Nec vi, nec clam, nec precario. Vi possidere quis dicitur facile ex superioribus intelligitur. Clam possidere, Ulpianus sic definit in l. 6. D. de acquirend. possess. Clam possidere eum dicimus, qui furtive ingressus est possessionem eo ignorante, quem sibi contrarium facturum suspicabatur, & ne faceret, timebat. Et paulo post, Itaque clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtive possessionem ingreditur. Precario vero possidet (ait Ulpianus) quod precibus petenti uter-

dum conceditur tam diu, quam diu is, qui concesserit, patitur. *Idem*.

^a Vid. Man. Grut. possedisse propter usum fructum non negas.

⁹¹ Cæcenniam possedisse propter usum fructum, non negas. Quis in jure civili Romano mediocriter versatus, non videt, hunc locum esse mendosum, neque dubium esse, quin, mortuo usufructuario, qui rem, cujus habebat usumfructum, vivus locaverit, heres usufructuarii nihil juris in ea re habeat, cum ad dominum, seu (ut appellant) proprietarium, reverterit? Nam quod quidam dicunt, causæ servitæ Ciceronem: quid mirum, si impudentissime mentiretur? Hunc igitur locum mendosum esse contendo, atque ita legendum: Cæcenniam possedisse per colonum non negas. Cui conjeturæ argumento sunt illa

lonum non negas: qui colonus habuit conductum de Cæsennia fundum. Cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est, quin, si Cæsennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post ejus mortem heres eodem jure possederit? Deinde ipse Cæcina, cum circumiret prædia, venit in istum fundum: rationes a colono accepit. Sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Æbuti, de isto potius fundo, quam de alio, si quem habes, Cæcina denuntiabas⁹², si Cæcina non possidebat? Ipse porro Cæcina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius G. Aquilii sententia responderat? At enim Sylla legem tulit⁹³.

XXXIII. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Syllam in eandem legem, *Si quid jus non esset rogari*⁹⁴, ejus ea lege nihilum rogatum. Quid est, quod jus non fit? quod popu-

illa, quæ sunt supra non longe a principio in ipsa narratione: *Cæsennia fundum possidet, locavitque*, & quæ proxime sequuntur, *qui colonus*, &c. Ante, *qui*, debet scribi comma, hoc pacto: *Cæsenniam possidisse per colonum non negas: qui colonus habuit conductionem de Cæsennia fundum*. Unde igitur hæc verba, *propter usumfructum nata sunt?* ex annotatiuncula hominis semidoli: quæ tandem a scriptore librario in contextum orationis relata sunt, iis rejectis, quæ Ciceronis erant. Lamb. Propter usumfructum: restissime. Naturaliter enim usufructuarius possidet, si quidem corpore fundo incumbat. Si per colonum, civiliter, vel potius quasi civiliter, l. 12. l. penult. D. de acquir. poss. Quod cum Lambinus non intelligeret, respondendum putavit, *per colonum*. Horum. Hoc propter usumfructum, rejicit merito Lambinus. Falsum est enim hæc defensione Ciceronem unquam hic usum, qui tam multis supra disseruit, Cæsenniam post filii mortem hunc fundum in auctione emisse. Sed quod in horum trium verborum locum hæc duo *per colonum* sufficit, nihil id facere necesse habuit: satis id e sequentibus intelligitur. Sic igitur lego, & distinguo. *Cæsenniam possidisse non negas: qui colonus habuit conductionem de Cæsennia fundum, cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium est, quin si Cæsennia tum possidebat, cum e-*

rat colonus in fundo, heres post ejus mortem eodem jure possederit? Paulus juriconsultus, *Quod per colonum*, inquit, *possides, heres meus nisi ipse nactus possessionem non poterit possidere*. At mihi non magis necesse est, qui huic velut *impossibile* occurram, laborare, quam in tam multis illis, in quibus juriconsulti, non magis a Cicerone, quam ipsi inter se dissentiebant. Faber.

92. *Cæcina denuntiabas*] Denuntiare, aliud nihil est, quam litem & judicium ostentare, nisi petitioni satisfiat. Cum igitur denuntiare sit petitoris, possessori autem, ut scribit Ulpianus, satis sit quod possidet, recte & probabiliter concludit, quia denuntiavit Æbutus, possessorem fateri fuisse Cæcinam. Quid ad hæc respondere potuit Æbutus? *Denuntiatione non amitti jus possessionis, item ut a Cæcina*. Horoman.

93. *At enim Sylla legem tulit*] Dicit legem, qua victor Sylla civitatem Volaterranis ademerat. Idem.

94. *Si quid jus non esset rogari*] Legum principium hoc erat: *Consul, vel prætor, vel alius magistratus, qui cum populo egerat, populum jure rogavit, populusque scivit*. Exceruim illud, *Si quid jus non fuit rogari, ejus ea lege nihilum rogatum*: constat ex prima in Antonium, & lege quadam apud Frontinum, de aque ductibus, & libro Valerii Probi, de notis antiquis. Idem.

populus jubere, aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. Nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quæro abs te, putefna, si populus jusserit, me, tuum, aut item, te, meum servum esse: id justum, ratum, atque firmum futurum? Perspicis hoc nihil esse, ut in cæteris, quæ rogavit. * Primum illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. Deinde nihil rationis asters, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. Nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est: &, si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est?

Atque ego hanc adolescentulus causam cum agerem contra hominem disertissimum nostræ civitatis Cottam, probavi. Cum Arretina mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris⁹⁵ religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari⁹⁶, quod Arretinis adempta civitas esset, & ego vehementius contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri prima actione non judicaverunt: postea, re quaesita & deliberata, sacramentum nostrum justum judicaverunt. Atque hoc, & contra dicente Cotta, & Sylla vivo, judicatum est. Jam vero in cæteris, ut omnes, qui in eadem causa sunt, & lege agant, & suum jus persequantur⁹⁷, & omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut periti

Tom. IV.

L I I I

homi-

* *Locus mendosus. Deest aliquid.*

95. *Decemviris*] Ex hoc loco, & alio præterea simillimo, in oratione pro Domo sua, conjecturam capio, *Decemviro* Romæ creatos fuisse, qui de causis civitatis ac libertatis cognoscerent: item ut de causis capitibus *Trionviratus*, & de certis item causis *Centumviri*. Verba illius orat. hæc sunt: *Si Decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen quoviscunque vellet quis, hoc in genere se rem judicatam referre posse voluerunt*. Idem.

96. *Non posse sacramentum nostrum justum judicari*] Non posse nos contendere sacramentum, litem nostram iniquam esse. I. de Orat. *Injusto sacramento contendere*. Pro Milon. *Injustis sacramentis fundus alienus petere*.

Festus: *Sacramenti nomine id omne dici cæptum est, quod pæna nomine petebatur, propter arærit inopiam*. Differat a sponione: quod in sponione non deponitur proprie pecunia, sed promittitur tantum, nec quicquam de ea ad aræritum pervenirebat. *Peff.*

97. *Et lege agant, & suum jus persequantur*] *Lege agant*, modo nihil aliud significat, quam litem intendere. Unde *legis actiones* dicæ sunt: quæ Pomponius in lib. 2. de orig. juris, ex legibus xii. tabularum a juriconsultis conceptas & constitutas esse scribit. Ergo *lege agere*, hoc significat, *actionem intendere*, quæ lege xii. tabularum concedatur. *Horomanus*.

hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? Dubium nemini vestrum est. Certe quæri hoc solere me non praterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri cives profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si fuisse voluissent, tum manere in civitate potuissent.

XXXIV. Quid? quem pater patrat⁹⁸ dedit, aut suus pater, popululve vendidit⁹⁹, quo is iure amittit civitatem? Ut religione civitas solvatur, civis Romanus traditur: qui cum est acceptus, est eorum, quibus est deditus; si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Jam populus cum eum vendidit, qui miles factus non est¹⁰⁰, non adimit ei libertatem:

⁹⁸ Pater patrat⁹⁸] Fetialium princeps, qui, si quid cum hostibus patrandum, id est, aut belli aut pacis causa transigendum esset, populi Romani nomine patrabat. Dodebatur autem hostibus, qui cum eis pacem fecerat, quam populus Romanus ratum habere nolle. Eam deditorem pater patrat⁹⁸, ex Fetialium collegio creatus, patrabat. De deditione exemplum est notum omnibus de T. Veturio, & Sp. Posthumio, qui a Samnitibus dediti repudiati sunt: apud Livium, lib. 9. de Mancino etiam nota est historia ex Plutarcho in Gracchorum vita, Livio, Lib. 55. & 56. Valerio, lib. 1. cap. 6. & Cicerone de Offic. lib. III. in Topicis, & lib. de Orator. I. cap. 40. Et apud Pomponium juriconsultum L. ult. De legat. Eam, inquit, qui legatum pulsasset, Q. Mutius dediti hostibus, quorum erant legati, utrius esse, solitus est respondere. Quem hostes si non recepissent, questum est: an civis Romanus remaneret: quibusdam existimantibus remanere, aliis contra: quia quem semel populus iussisset dedit, ex civitate expulisse videretur, sicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. In qua sententia videtur P. Mutius fuisse. Id autem maxime questum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt. De quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus: & preturam quoque gessisse dicitur. Idem.

⁹⁹ Aut suus pater vendidit] Hæc erat non vera, sed simulata, & ficta venditio. Nam venditionem in emancipationibus aut adoptionibus fieri solitam significat. De qua Cajus sic scribit libro Inst. 1. Emancipatio autem, hoc est, manus traditio, quædam similitudo venditionis est: quia & in emancipationibus præter certam partem alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo ille naturalis pater filium suum fiduciario patri mancipat, hoc est, manu tradit: a quo fiduciario pater naturalis pater unum aut duos natus quos in similitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis numis fiduciario patri tradit. Hoc secundo & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat & tertio fit, & sic de patris potestate exit. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre mancipetur, & a naturali patre mancipatur: ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius succedat. Idem.

¹⁰⁰ Cum eum vendidit, qui miles factus non est] Moris erat, ut conscripto exercitu, qui citatus non responderet, una cum bonis suis omnibus venderetur. Valer. Max. lib. sexto exemplum de C. Voriene protulit, qui, quod sinistre manus digitos, in bello Italico militare, abscederat, publicatis ejus bonis, in perpetuum vincula damnatus est. Et de

tem: sed iudicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit. Cum autem incensum vendit, hoc iudicat; cum is, qui in servitute iusta fuerit, censu liberetur, eum, qui, cum liber esset, censerit noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quod si maxime iuste rebus adimi libertas, aut civitas potest, non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse?

Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas crepta sit. Nam quod ad exilium attinet, perspicue intelligi potest, quale sit. Exilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. Nam qui volunt poenam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperitur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum esse multatum. Sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ; confugiunt, quasi ad aram, in exilium: qui si in civitate legis vim subire vellent; non prius civitatem, quam vitam amitterent. Quia nolant;

L l l l 2 non

alio rursus, quem M. Carius consul una cum omnibus ejus bonis vendidit. De quo etiam meminit Florus in Epit. lib. 14. Suetonius in Augusto, cum eum in re militari multa ad antiquum morem revocasse dixisset, Equitum, inquit, Romanum quod duobus filiis adolecentibus causa detrectandi sacramenti pollicer amputasset, ipsum bonaque subiecit hæc. Idem.

1 Cum autem incensum vendit] Dionysius Halicarn. lib. 4. Antiqui, poenam incensum constitutum scribit, ut bona primum eorum publicarentur, deinde virgini casti venderentur. Ulpianus autem in Titulis sic scribit: Maxima capitis diminutio est, per quam & civitas & libertas amittitur: veluti cum incensum aliquis venierit, &c. Idem.

2 Quibus lege aut Romana civitas, aut libertas crepta sit] Cur ergo privilegia de Cicerone & Clodio lata sunt, ut exalarent? Responso ex more & iustitiam intelligitur. Nam primum reo dies a Tribuno plebis ad populum dicebatur: deinde citabatur, & tertio aut intermissa die accusabatur, quam multa

irrogaretur. Itaque trimumidio accusatus a populo aut morte, aut alia poena damnabatur: cum eo tamen ut ne poena capitis cum pecunia conjungeretur: id est, ne simul pecunia & capitis multa ei a Tribuno dicebatur. Magistratus autem sic populum rogabat, Volens, inquit, Quiritis, ut Clodio, puer, aut M. Tullio, aqua & igni interdiceretur. Si populus juberet, poena etiam implebatur, si quis M. Tullium recto recepisset, & aqua aut igni, cæteris rebus, quibus vita contineretur, jurearet. Non ergo ferbatur ut exiret: sed tantum, ne quis reciperet. Quod si minus verbo esset civitatem adimere, re quidem vera nihil aliud erat. Hoc autem primum in eam rem valebat, ut ipsis manere in civitate liceret, si quidem aere solo vivere ac tegi vellent. Deinde ut ne prius civitatem Romanam amississe viderentur, quam essent in eam recepti, quo revertendū hoc est, mansuri soli causa venerant. Hæc Cicero disperse in Oratione pro Domno sua. Idem.

non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam civitatem.

XXXV. Non me præterit, Recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longius prolapsum esse, quam ratio vestri judicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sylla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, veteresque cives. Neque enim ratio asseri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit.

Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re judicare non debetis³: deinde quod Sylla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa⁴, atque hereditates. Jubeat enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim⁵ coloniarum fuisse, & a populo Romano hereditates capere potuisse?

Quod si adimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum, prudentissimumque hominem summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, levatum injuria, civem retinere possemus, quam uti nunc, cum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademptam esse dicat. Qui quoniam, Recuperatores, suum jus non deseruit, neque quidquam illius audaciæ, petu-

³ *Es de re judicare non debetis*] Privatis enim judiciis judicare, nisi ea de re, de qua definite judicandi potestatem a prætoribus acciperent, licebat. *Idem.*

⁴ *Horum nexa*] Quamvis iis civitatem Sylla ademertit, non tamen tulit, ne possent se

pro altero obligare, aut heredes instituerent, & institui. *Ferrarius.*

⁵ *Duodecim*] Jus obtinuisse, quod habebant duodecim Coloniae deductæ in Italia a M. Livio Druso. De Arimino Vellejus lib. 1. *Idem.*

petulantiaque concessit; derelinquo jam communem causam⁶, populique Romani jus in vestra fide ac religione depono.

XXXVI. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, ut id non minus in hac causa laboraret: nec contenderit aliud, quam ne jus suum dissolute relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere Æbutium, quam ne de eo contemptus⁷ esse existimaretur. Quapropter si quid extra judicium est, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, * amplissimum, Etruriæ nomine totius, in utraque fortuna cognitum⁸ multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quaritis: cum judicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in judicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne: tamen doceri possedisse:

⁶ *Qui quoniam, Recuperatores, suum jus non deseruit, neque quidquam illius audaciæ, petulantiaque concessit; derelinquo jam communem causam*] Locus aperte corruptus. Hottomanus conjectit aliquid desiderari. Lambinus inane spatium etiam reliquit. En quo progressa conjectura. Ego plus una littera, efficio, quam hic a Cicero nequam pronuntiatum scriptumve sit. Quam frequenter titulus ille, qui vocali superpositus valet N. occurrit in libris, & scriptis & impressis: & is quam sit similis illi velut apici literæ i, quis attinet dicere? At hoc animadvertito quis non malit hic de reliquo, quam de reliquo, scribere? nemo profecto, qui videat, quid hic sententia posulet, quidve in eandem sententiam tam multis antea dictum sit. *P. Faber.*

⁷ *De eo contemptus*] Fortasse ab eo. Libri tamen alicujus auctoritatem expectamus. *Hottomanus.* Miror hanc conjecturam recepisse Manutium, Lambinum, & Gruterum contra veteres libros omnes tam scriptos, quam editos. Cicero, orat. pro Sex. Roscio: De L. Sylla. *Idem.* orat. post reditum in se-

nata: discessus de patria. Plaut. Captiv. *Emi hocse de Quæstoribus.* Grævius.

* *Lamb.* amplissimum virum Etruriæ totius cogitavit] Hoc quid sit, displicere non possum. Quamobrem explicandum aliis eruditioribus relinquam. Aperiam tamen quod mihi in mentem venit, & quibusdam probavi amicis meis, eruditis hominibus. Veror ut vocabulum *hominem* alieno loco positum in illud quod nunc legimus nomine sit mutatum: itaque scribi hunc totum locum oporteat. *Habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum Etruriæ totius, hominem in utraque fortuna cognitum, &c.* Utriusque autem forentium significat: tum *secundum*, que civile bellum antecessit, quo tempore & civitas, & suffragii jus Italiæ populis datum est: tum *adversum*, que Sylla victoriam consecuta est, cum Sylla municipiis omnibus civitatem ademit, atque omnes (ut Valer. Max. scribit) Italiæ partes civilis sanguinis fluminibus inundavit. *Hottomanus.*

diffe: multo etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne: me tamen idiplum docuisse, fundum esse Cæcinæ: cum hæc ita sint, statuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut iudicetis.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 6. Quoque] L. quoque me	17. 5. ovarit] L. perorarit
13. nullo] L. nulli	14. Nam quid] L. nunquid est
22. in his] G. omittit in.	31. perinde] L. G. proinde
23. electissimis] L. lectissimis	18. 13. repudiet] L. repudiet, qui
5. 6. fortissimos] L. florentissimos	18. ingratis] V. M. ingratis
20. falsum crimen, quasi] L. delet.	19. 2. air] V. M. L. ais
7. 13. arbitrium] L. arbitrio	21. vero] M. G. viro
15. Tamest] L. nam, tamen	20. 3. dicitur] G. indicitur
tanquam quia postulat] G. delet.	16. homines] L. homines nulla secum
8. 25. ad] V. M. L. a questoribus	cognitione aut affinitate conjun-
9. 2. auuissit] L. inuissit	ctos, alienissimos
5. domi] G. domo	29. Si] V. M. Si de prædiis tuis, L.
16. auctione] V. M. G. auctionem	Si dupondius unus
24. amicum] V. arbitrum	31. concurresses] L. cucurrisses
10. 23. Nevius] V. M. Nevius ipse	21. 7. hora] V. M. G. omittunt
26. iste] V. M. isti	22. 31. Albium] V. M. L. Albi & Quin-
ult. stitisse] V. M. stetit	tii
11. 15. imbibere] V. M. inhibuerit	23. 17. esse] L. esset
19. edita] V. M. edito prætoris	24. nisi si] V. M. L. omittunt si.
12. 13. cuius ex] V. G. quoniam eius ex	ult. non fieri] V. M. omittunt.
Prætoris] V. M. L. Prætoris Ro-	24. 7. adinit] V. M. ademit
mani	19. acceperit] V. M. acciperet
18. Quintium] L. Quintium aut fatif-	23. fatifdaret] L. fatifdaret.
dare, aut	24. videbare] L. jubebare
19. ni] V. M. G. si	25. 7. tribunor] V. M. ad tribunos
24. possessa] L. possessa non	9. fortunarum suarum] L. delet
14. 18. concedit] V. M. L. dat.	27. iudicium] V. M. iudicio
19. possum] G. possum	id] L. in id
25. eo] L. ea verba	26. 8. negetur] V. M. negatur
15. 19. quicum] V. M. qui	16. &] L. & per
22. Itaque] V. M. L. itane est	18. Erat] L. erat enim
23. si qui] V. M. si qui, L. & si qui	20. cederet] V. M. hareret
24. carus] L. clarus	27. 8. potentissimus] L. potentissimus erat
26. ne quam] L. ut aliquam	28. 15. ita] V. M. L. omittunt.
33. tum] G. tu	29. 15. Ego] M. ego
16. 8. aliquanto] V. M. aliquando	26. huius] V. M. L. his
21. plus] V. M. L. anno plus	30. 17. habebat] M. L. adhibebat